

Charakterystyka wymowy polskiej Białorusinów i Ukraińców na przykładzie głosek [ɔ], [w] i [t͡ʂ]

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist es, die besonderen in meine Dissertation aufgenommene Ergebnisse der Forschung, die die Aussprache von Belarusen und Ukrainern im Polnischen beschreiben, zu erörtern. Im Jahr 2021 wurden vierzig polnische Oberschüler: innen, von denen zwanzig belarussischen Herkunft und zwanzig ukrainischen Herkunft untersucht. Wenn es sich um die Oberschüler ukrainischer Herkunft handelt, kommen zehn von ihnen aus westlichem Teil der Ukraine und zehn aus der Ostukraine hervor. Alle untersuchten Schüler: innen fingen ihre Ausbildung in Polen an. Sie beherrschten die polnische Sprache auf einem niedrigen Niveau. Die Sprecher: innen wiederholten nach der Lehrkraft bestimmte Wörter und lasen selbständig die Sätze vor, die in dem ersten Teil des vorliegenden Beitrags dargestellt wurden. Im ersten Teil der Arbeit wurden kurz die Gemeinsamkeiten und Unterschiede beschrieben, die auf der segmentalen Ebene zwischen Polnisch, Ukrainisch, Belarussisch und Russisch auftreten. Der zweite Teil des Beitrags fokussiert sich auf Ergebnisse der Forschung, die die Unterschiede zwischen der Aussprache von Lauten [ɔ], [w] und [t͡ʂ] im Polnischen in Abhängigkeit von der Herkunft der Untersuchte betreffen. Die Ergebnisse sowohl von Sprechern und Sprecherinnen ukrainischer und belarussischer Herkunft als auch west- und ostukrainischer Herkunft wurden miteinander verglichen. Die Tatsache, wie die Sprecher und Sprecherinnen die fragilen Wörter gelesen und wiederholt haben, bildete einen weiteren, aber auch wichtigen Faktor für diese Untersuchung. Der Schwerpunkt der vorliegenden Forschung ist es, den Lehrern für Polnisch als Fremdsprache auszuhelfen, den Vorgang des Erwerbs von polnischer Aussprache durch Polnisch lernenden ostslawische Sprachbesitzer in Abhängigkeit von ihrem Herkunftsland, kennen zu lernen und besser zu verstehen, sowie die Gründe für die Aussprachefehler von Schülern ukrainischer und belarussischer Herkunft zu erklären. Aus dieser Forschung resultierende Ergebnisse sollten auch bei der Anpassung von entsprechender Lehrmethodik für bestimmte slawischsprachige (in diesem Fall ostslawischsprachige) Gruppen helfen.

Schlüsselwörter: Polnisch als Fremdsprache, Artikulation, Ukrainer, Weißrussen

Characteristics of the Polish Pronunciation of Belarusians and Ukrainians on the Example of the Sounds [ɔ], [w] and [t͡ʂ]

The research, conducted in 2021, constitutes a part of the dissertation I am preparing. I surveyed forty Polish high school students, twenty of whom are from Belarus and twenty from Ukraine (ten from eastern Ukraine and ten from western Ukraine). All the students were just beginning their education in Poland and their knowledge of Polish was at a basic level. The respondents repeated specific words after the teacher and independently read aloud sentences containing words that appeared in the first part of the study. In the first part of the article, I briefly describe the similarities and differences occurring in the segmental plane between Polish, Ukrainian, Belarusian and Russian, specifically between the pronunciation of the sounds [ɔ], [w] and [t͡ʂ]. The second part of the article focuses on the most conspicuous results concerning the differences between the pronunciation of the sounds [ɔ], [w] and [t͡ʂ] in Polish depending on the background of the respondents. I compared the results of respondents from Ukraine and Belarus, as well as the results of respondents from eastern and western Ukraine. Whether the words in question were repeated or read by the respondents was also an important factor. The main aim of the presented research is to help teachers of Polish as a foreign language to better understand the

process of acquisition of Polish pronunciation by Slavic-speaking groups learning Polish depending on their country of origin, as well as to explain the reason for the pronunciation mistakes made by students coming from Ukraine and Belarus. The conclusions of the study are also intended to help in matching the appropriate teaching methodology for specific Slavic-speaking groups.

Keywords: Polish as a foreign language, articulation, Ukrainians, Belarusians

Author: Paula Magiera, University of Warsaw, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-046 Warszawa, Poland, e-mail: p.magiera@student.uw.edu.pl

Received: 30.1.2023

Accepted: 19.2.2023

1. Wprowadzenie

Obcokrajowcy uczący się języka polskiego koncentrują się nie tylko na opanowaniu składni, fleksji, słowotwórstwa, kompetencji komunikacyjnych czy słownictwa, lecz także zwracają uwagę na prawidłową wymowę. Artykulacja niektórych głosek w języku polskim różni się od głosek równoległych, odpowiadających im w językach ukraińskim, rosyjskim czy białoruskim. W wyniku różnego typu interferencji obcokrajowcy opanowujący język polski popełniają błędy fonetyczne, słyszalne przez osoby, dla których język polski jest językiem ojczystym.

W moim artykule pokrótce opiszę najistotniejsze różnice w artykulacji konkretnych głosek w językach polskim, rosyjskim, białoruskim i ukraińskim, a następnie scharakteryzuję część badań, które przeprowadziłam w październiku 2021 roku. W badaniu wzięło udział czterdzieścioro uczniów pierwszej klasy prywatnego liceum polonijnego. Dwadzieścioro badanych pochodziło z Białorusi, dziesięścioro badanych – z Ukrainy wschodniej z językiem rosyjskim jako ojczystym, a pozostałych dziesięścioro – z Ukrainy zachodniej z językiem ukraińskim jako ojczystym. Zadaniem badanych było powtarzanie za lektorem konkretnych wyrazów w języku polskim oraz czytanie zdań. W niniejszej publikacji skupię się na zanalizowaniu badań koncentrujących się na głoskach [ɔ], [w] i [tʂ].

2. Charakterystyka wymowy głosek [ɔ], [w] i [tʂ] w analizowanych językach

W językach białoruskim oraz rosyjskim samogłoski zmieniają swoje brzmienie w zależności od tego, czy znajdują się one w słabej pozycji (w sylabie nieakcentowanej) czy silnej pozycji (sylabie akcentowanej) (por. Walczak 2018: 19). Proces ten określanym jest mianem redukcji samogłoskowej. Termin redukcji samogłoskowej może się odnosić do redukcji zarówno fonetycznej, jak i fonologicznej. Redukcja fonetyczna prowadzi do zmniejszenia przestrzeni samogłoskowej, bez jednoczesnego zmniejszenia liczby kontrastów samogłoskowych. Redukcja fonetyczna jest stopniowalna oraz zależna od tempa mówienia, stylu, kontekstu prozodycznego i segmentalnego. Redukcja fonologiczna natomiast wynika z powiązanej z umiejscowieniem akcentu neutralizacji kontrastów leksykalnych i ma charakter kategoryalny,

nie podlega takim czynnikom, jak tempo mowy czy rejestr. W językach rosyjskim oraz białoruskim występuje redukcja fonologiczna, natomiast w języku ukraińskim – redukcja fonetyczna.

W języku rosyjskim do zjawiska redukcji dochodzi w przypadku samogłosek [a], [ɔ], [ɛ]. Pełne brzmienie wymienionych samogłosek występuje jedynie w pozycji akcentowanej, natomiast w słabej pozycji dochodzi do ich redukcji. Charakterystycznym przykładem głoski, która podlega redukcji, jest samogłoska [ɔ]. W języku rosyjskim w regularnej mowie samogłoska [ɔ] występuje jedynie w pozycji akcentowanej i jest wówczas mocno labializowana (por. Grzybowski/Jaskólski 2021: 39). Głoska [ɔ] w języku rosyjskim w pierwszej sylabie przed akcentem po spółgłoskach twardych jest wymawiana jako [ɐ] (por. Grzybowski/Jaskólski 2021: 41), z kolei w pozycji dalszej od sylaby akcentowanej, przed sylabą akcentowaną lub zaraz po niej, jest wymawiana jako [ə] (por. Mołczanow 2015: 112, Grzybowski/Jaskólski 2021: 54).

W języku białoruskim również dochodzi do procesu akania, czyli sytuacji, w której samogłoska [ɔ] w pozycji nieakcentowanej w wyniku neutralizacji przechodzi w samogłoskę [a]. Samogłoska [ɔ] traci wówczas labializację oraz zostaje obniżona (por. Czekman/Smułkowa 1988: 224). W pozycji akcentowanej białoruskie [ɔ] brzmi tak samo, jak rosyjskie, od polskiego natomiast różni się tym, że jest bardziej labializowane, bardziej przednie oraz wyższe (por. Czekman/Smułkowa 1988: 71).

Z kolei w języku ukraińskim zachodzi redukcja fonetyczna (por. Toc'ka 1973: 176, Mołczanow/Łukaszewicz 2019: 1756). Mimo że w języku ukraińskim nie dochodzi do procesu akania, to [ɔ] ma pewne warianty pozycyjne. Samogłoska [ɔ] przed sylabą akcentowaną brzmi jak dźwięk pośredni pomiędzy [ɔ] a [u] (por. Wolnicz-Pawłowska 2003: 37).

Głoska [w] w języku polskim jest wymawiana jako spółgłoska półotwarta wargowo-miękkopodniebienna. Jest to niesylabiczny odpowiednik samogłoski [u] (Wierzbowska 1980: 80). W języku ukraińskim głoska ta występuje jedynie w wygłosie. W wygłosie w głoskę tę przechodzi [v] sonorne, które jest głoską będącą etymologicznym odpowiednikiem polskiego i rosyjskiego [v]. Proces przejścia [v] w [w] zachodzi także w języku białoruskim, a głoska [v] w języku tym występuje przed samogłoskami [ɔ] i [u] (por. Czekman/Smułkowa 1988: 80, 273).

Jeżeli chodzi o polską spółgłoskę [w], to we wspomnianych językach oraz w języku rosyjskim odpowiednikiem głoski [w] w etymologicznie pokrewnych słowach jest spółgłoska półotwarta boczna dźwiękowa labiowelarna, wymawiana podobnie jak polskie [ɸ] sceniczne oraz stosowana przez społeczność na dawnych Kresach. Miękkim odpowiednikiem tej głoski jest [ɸ̥].

Głoska [t͡ʂ] w języku polskim jest głoską twardą, przedniojęzykowo-dźwiękową, zwarto-szczelinową (Jassem 2003: 103). Występuje ona w wyrazach, takich jak *wycieczka* [vi't͡ʂɛʃka], *czerwony* [t͡ʂɛr'vɔni] czy *gorączka* [gɔ'rɔnʃka].

W językach białoruskim oraz ukraińskim występuje głoska [t͡ʃ], która ma bardzo podobną charakterystykę, różni się jedynie miejscem artykulacji, które jest

zadziąsłowe (por. Bird/Litvin 2020: 3, Pompino-Marschall/Steriopolo/Żygis 2017: 351). Należy zauważyć, że według najnowszych badań głoska [t̪s̪] w języku polskim także jest spółgłoską retrofleksyjną i jest wymawiana w sposób zadziąsłowy (Lorenc 2018: 158). Nie jest jasne, czy głoska [t̪] jest wymawiana w sposób retrofleksyjny w językach ukraińskim oraz białoruskim, brakuje bowiem szczegółowych badań artykulacji tego dźwięku. Z tego powodu w dalszej części artykułu w odniesieniu do tych języków będę używała symbolu [t̪].

Jedynie w języku rosyjskim nie występuje tożsamy odpowiednik głoski [t̪s̪], a najbardziej zbliżoną do niej głoską jest [t̪ʲ], będące zadziąsłową, zmiękczoną afrykatą (Yanushevskaya/Buncić 2015: 222). Głoska ta występuje w wyrazach [t̪ʲi]λ 'wiek' 'człowiek' czy [t̪ʲastλ] 'często'.

3. Metodologia badań

W październiku 2021 roku przeprowadziłam badania sprawdzające wymowę w języku polskim młodzieży pochodzącej z Białorusi oraz Ukrainy. Łącznie przebadalam czterdzieści osób – dwadzieścia osób z Ukrainy i dwadzieścia osób z Białorusi. Badanych z Ukrainy podzieliłam dodatkowo na dwie kategorie – osób mieszkających dotychczas na wschodzie Ukrainy, posługujących się głównie językiem rosyjskim, oraz mieszkających na zachodzie Ukrainy, posługujących się głównie językiem ukraińskim. Badani byli w wieku 14–15 lat i dopiero rozpoczynali naukę w polonijnym liceum. Biegłość językowa badanych była na poziomie podstawowym. W badaniu najistotniejsza była dla mnie umiejętność czytania na głos w języku polskim.

Badani byli indywidualnie sprawdzani pod kątem prawidłowej wymowy polskich słów. Każda osoba powtarzała za profesjonalnym lektorem, członkiem Stowarzyszenia Lektorów Rzeczypospolitej Polskiej, sto dwadzieścia osiem nagranych wyrazów, zawierających konkretne głoski, a następnie czytała czterdzieści siedem zdań składających się z wyrazów, które pojawiły się w poprzednim etapie badania. Badani przed rozpoczęciem czytania na głos mieli kilka minut na zapoznanie się ze wszystkimi zdaniami. Dwuetapowe badanie polegające na powtarzaniu wyrazów oraz czytaniu zdań na głos miało zagwarantować bardziej wiarygodne wyniki. Wszystkie słowa wypowiedziane przez badanych były nagrywane na dyktafon Zoom NH4 Pro w celu późniejszej analizy. Artykulacja wyrazów była poddawana eksperckiej, subiektywnej ocenie słuchowej logopedy z wykorzystaniem transkrypcji IPA.

Pytania badawcze, związane z moją pracą, dotyczyły w szczególności porównania wymowy osób pochodzących z Ukrainy i Białorusi oraz osób pochodzących z Ukrainy wschodniej i zachodniej, a także sprawdzenia, jakie różnice w wymowie w języku polskim występują w sytuacji, gdy wyrazy są powtarzane za lektorem, a kiedy są czytane. Istotna dla mnie była odpowiedź na pytanie, która z badanych grup lepiej poradzi sobie z wymową głosek [ɔ], [w] i [t̪s̪]. Z uwagi na charakterystykę wymowy odpowiedników wymienionych polskich głosek w językach słowiańskich, można

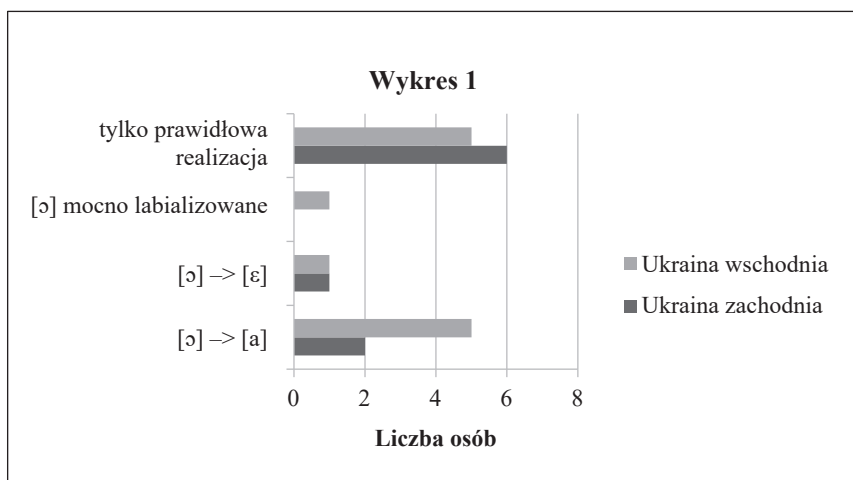
wyciągnąć wnioski, że głoska [ɔ] w pozycji nieakcentowanej z powodu procesu akania wśród badanych rosyjsko- oraz białoruskojęzycznych będzie zamieniana na [a], głoska [w] przez wszystkie grupy badanych będzie zamieniana na [t] w-larne lub w niektórych pozycjach w grupach ukraińsko- i białoruskojęzycznych na [v], natomiast głoska [ʃ] będzie podlegać palatalizacjom, zwłaszcza w grupach rosyjskojęzycznych.

Celem badań jest pomoc nauczycielom języka polskiego jako obcego w lepszym zrozumieniu polskiej artykulacji przez obcokrajowców, a tym samym w dopasowaniu odpowiedniej metodyki nauczania polskiej wymowy dla konkretnych grup słowiańskojęzycznych.

4. Wyniki badań

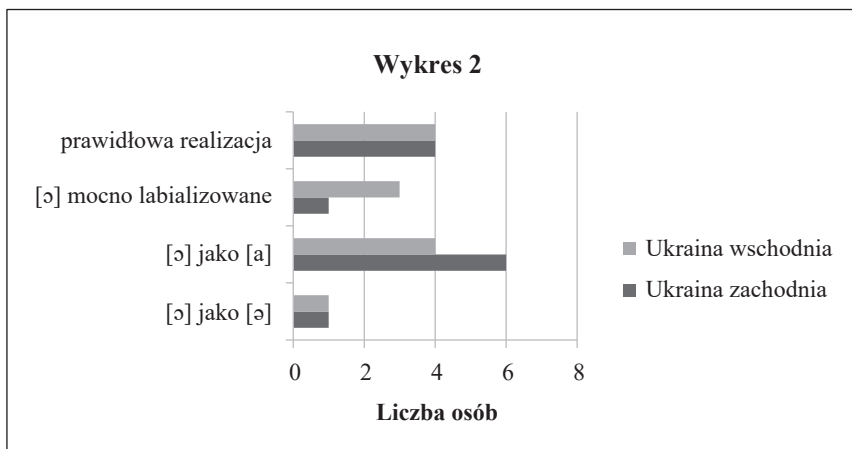
4.1 Samogłoska [ɔ] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy

Ocenie poddano wymowę samogłoski [ɔ] przez dziesięciu badanych z Ukrainy wschodniej i dziesięciu badanych z Ukrainy zachodniej. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

Wykres 1. Porównanie wymowy samogłoski [ɔ] przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – powtarzanie

Na podstawie wyników badania przedstawionych w wykresie można wyciągnąć wnioski, że dużo częściej samogłoskę [ɔ] nieprawidłowo wymawiali badani z Ukrainy wschodniej. Najczęściej dochodziło do procesu akania, polegającego na zamianie nieakcentowanej samogłoski [ɔ] na [a]. Pięcioro badanych z Ukrainy wschodniej redukowało samogłoskę [ɔ] do [a] w wyrazach: *makaron* [ma'karan], *spadochronowy* [spadaxra'nɔvi], *ciasto* ['tɛasta], natomiast dwoje badanych z Ukrainy zachodniej w wyrazach, takich jak: *wesoło* [ve'soła], *porozmawiać* [pɔ'razmavjate].

Wykres 2. Porównanie wymowy samogłoski [ɔ]
przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – czytanie

Sporadycznie badanym z Ukrainy zarówno wschodniej, jak i zachodniej, zdarzało się wymawiać tę samogłoskę jako [ɛ]. W obu grupach miało to najczęściej miejsce w przypadku wyrazu *wesoło* [ve'sełɔ]. Warto dodać, że zarówno w języku ukraińskim, jak i rosyjskim, wyraz ten zawiera głoskę [ɛ] w pierwszej i drugiej sylabie ['vesełɔ].

Zdarzały się także realizacje [ɔ] mocno labializowanego, ale tylko u jednego badanego z Ukrainy wschodniej, w wyrazach takich jak: *prezentować*, *zachodzi*, *prośba*, gdzie głoska ta była w pozycji akcentowanej. Wskazuje to na wpływy języka rosyjskiego, w którym to w ten sposób standardowo wymawia się akcentowane [ɔ].

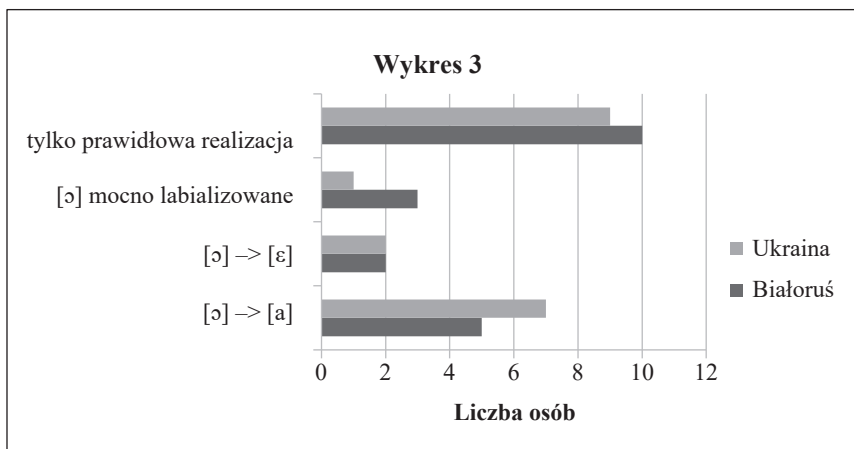
Na podstawie wykresu można wnioskować, że wśród Ukraińców z Ukrainy wschodniej są zdecydowanie większe wpływy języka rosyjskiego, w którym to występuje proces akania.

Z kolei podczas czytania prawidłowa realizacja samogłoski [ɔ] we wszystkich wyrazach miała miejsce u tylu samo badanych z Ukrainy zachodniej i wschodniej. W badaniu, w przeciwieństwie do próby powtarzania wyrazów za lektorem, to więcej osób z Ukrainy zachodniej niż z Ukrainy wschodniej zamieniało [ɔ] na [a] w niektórych wyrazach. Akanie w obu grupach było najczęściej występującym procesem dotyczącym samogłoski [ɔ]. Miało ono miejsce w wyrazach, takich jak: *gotują* [ga'tujɔŋ], *lustro* ['lustra], *biblioteka* [b'ibl'ja'teka], *portfelu* [part'felu], *nastawionym* [nasta'vjanim], *zimno* ['zimna].

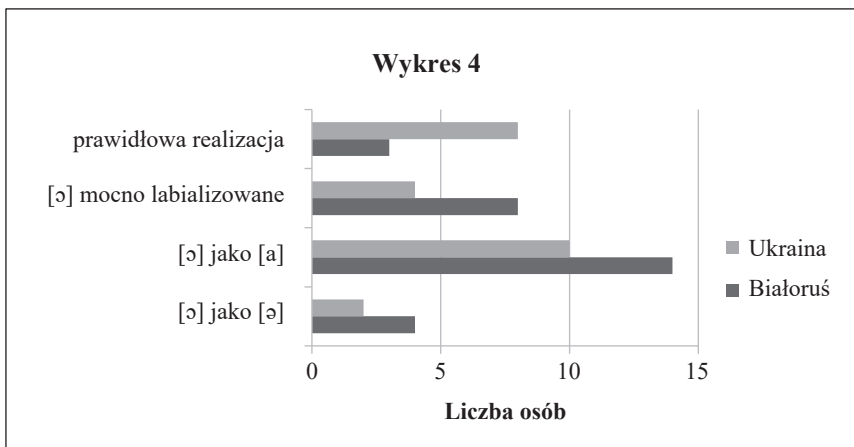
Mocno labializowane [ɔ] miało miejsce głównie u badanych z Ukrainy wschodniej, w wyrazach takich jak: *koc*, *prośbę*, *chodź*, a więc w akcentowanych pozycjach. Zamiana [ɔ] na [ə] miała miejsce u jednego badanego z Ukrainy wschodniej i u jednego badanego z Ukrainy zachodniej, w wyrazie *obowiązkowo* [ɔbɔv'ɔŋs'kɔvɔ]. Co ciekawe, podczas czytania proces akania pojawiał się częściej u badanych z Ukrainy zachodniej, mimo że w języku ukraińskim proces ten nie występuje.

4.2 Samogłoska [ɔ] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy i Białorusi

Ocenię poddano wymowę samogłoski [ɔ] przez dwudziestu badanych z Ukrainy i dwudziestu badanych z Białorusi. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

Wykres 3. Porównanie wymowy samogłoski [ɔ] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – powtarzanie

Wykres 4. Porównanie wymowy samogłoski [ɔ] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – czytanie

Na podstawie wyników badania przedstawionych na trzecim wykresie można zauważyć, że nie ma szczególnych różnic pomiędzy badanymi z Ukrainy i Białorusi. Ukraińcy częściej niż Białorusini zamieniali głoskę [ɔ] na [a], z kolei Białorusini częściej wymawiali głoskę [ɔ] jako mocniej labializowaną.

Proces akania miał miejsce w wyrazach, takich jak: *wesoło* [ve'sɔła], *porozmawiać* [pɔraz'mav'iatɛ], *spadochronowy* [spadaxra'nɔvi], *kalafior* [ka'laf'jar], [ɔ] labializowane

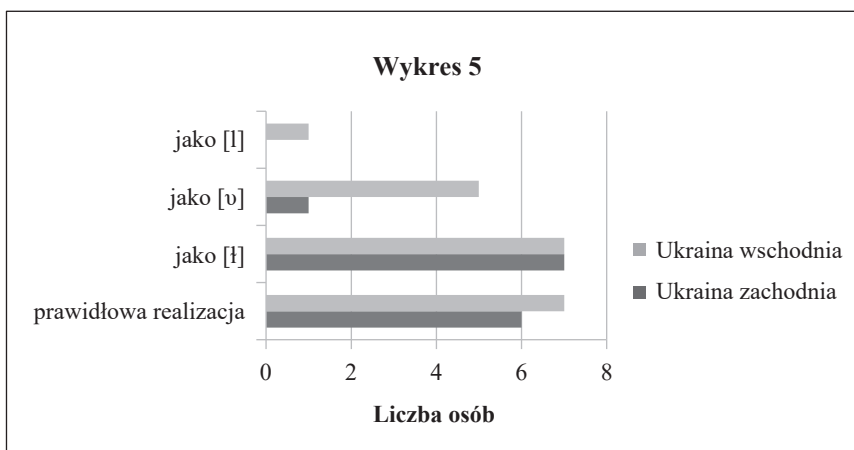
pojawiało się w wyrazach: *koc*, *zachodni* – w mocnej pozycji, natomiast zamiana [ɔ] na [ɛ] w wyrazie *wesoło* [vɛ'sɛłɔ].

Podczas czytania prawidłowa realizacja samogłoski [ɔ] we wszystkich wyrazach miała miejsce u zdecydowanej większości osób z Ukrainy niż z Białorusi. Najczęstszym procesem związanym z samogłoską [ɔ] w obu grupach było akanie, które dotyczyło większej liczby osób z Białorusi. Akanie występowało w wyrazach, takich jak: *lustro* ['lustra], *trudno* ['trudna], *porównaj* [pa'ruvnaɨ], *podpowiadać* [pɔtpa'vɨadacɛ], *odzież* ['acɛɕ], *powstanie* [pafs'tanɛ], *lotnisko* [lat'nisko].

Mocno labializowane [ɔ] zdarzało się także częściej badanym z Białorusi niż z Ukrainy, w wyrazach, takich jak: *koc* czy *spodnie*, gdzie głoska ta występowała w pozycji akcentowanej. Również więcej badanych z Białorusi w wygłosie zamieniało czasem samogłoskę [ɔ] na [ə], co miało miejsce w wyrazach: *gorąco* [gɔ'rɔncə], *obowiązkowo* [ɔbɔv'ɔɰs'kɔvə].

4.3 Spółgłoska [w] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy

Ocenie poddano wymowę spółgłoski [w] przez dziesięciu badanych z Ukrainy wschodniej i dziesięciu badanych z Ukrainy zachodniej. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

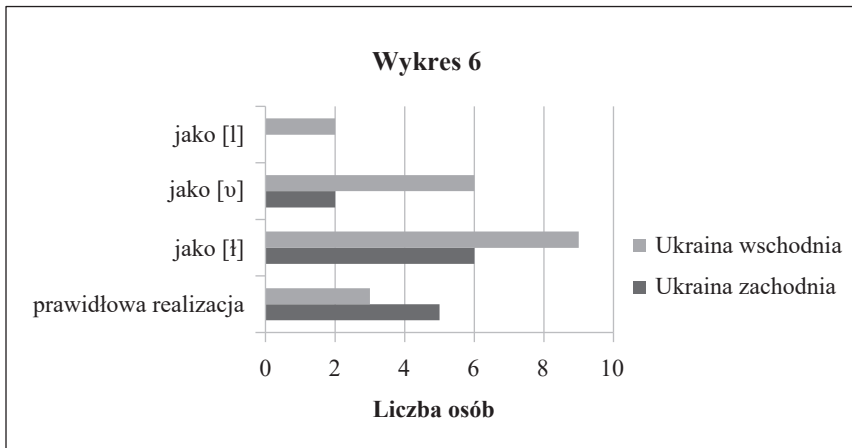

Wykres 5. Porównanie wymowy półsamogłoski [w] przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – powtarzanie

Wykres piąty przedstawia w głównej mierze podobieństwa pomiędzy wymową półsamogłoski [w] przez badanych z Ukrainy wschodniej i zachodniej. Tyle samo osób realizowało tę głoskę jako [ɥ] – aproksymant labiowelarny, prawie tylu samo badanych realizowało tę głoskę prawidłowo. [ɥ] welarne występowało w wyrazach: *generał* [gɛ'nɛraɫ], *wydział* ['vidɕaɫ], *nie był* ['nɛbɨ], *regał* ['rɛgaɫ], *kawały* [ka'vaɫɨ], *sałatka* [sa'ɫatka], *pałace* [pa'ɫacɛ], *złotówka* [zɫɔ'tufka], *stołówka* [stɔ'tufka], *nie słyszał* [nɛ'sɫɨɕaɫ].

Główna różnica dotyczy realizacji głoski [w] jako [v]. Aż pięcioro badanych z Ukrainy wschodniej wymawiało tę głoskę w ten sposób, podczas gdy tylko jedna

osoba z Ukrainy zachodniej prezentowała wymowę głoski [w] jako [v]. Miało to miejsce w wyrazach: *łososiowy* [ʋɔsɔ'ɔvɨ], *dłużej* ['dʋuzɛj], *zespół* ['zɛspʋ], *generał* [gɛ'nɛraʋ], *wydział* [vi'dʒaʋ]. Niektóre osoby realizowały głoskę [w] zarówno w sposób labiowelarny, jak i jako [v] sonorne.

Wykres 6. Porównanie wymowy półsamogłoski [w] przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – czytanie

Jedna osoba z Ukrainy wschodniej wymawiała [w] jako [l], w wyrazach: *sałatka* [sa'latka] czy *złotówka* [zʎɔ'tufka].

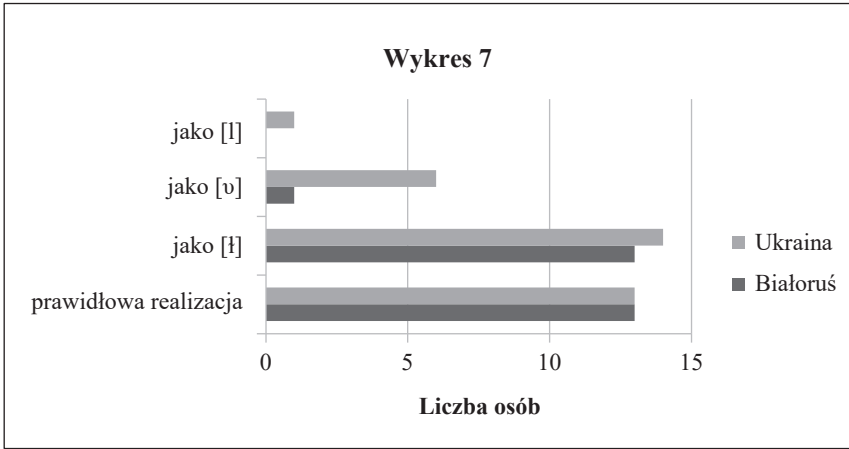
Badani z Ukrainy zachodniej podczas czytania lepiej radzili sobie z wymową półsamogłoski [w]. Dwoje więcej badanych wymawiało wówczas tę głoskę prawidłowo, ponadto mniej osób realizowało tę głoskę w sposób welarny jako [ɫ] lub jako [v] sonorne. Żadna osoba z Ukrainy zachodniej nie odczytywała [w] jako [l]. Największą różnicę pomiędzy badanymi widać w sonornej realizacji tej półsamogłoski jako [v], gdzie jedynie dwie osoby z Ukrainy zachodniej i aż sześć osób z Ukrainy wschodniej odczytywało w ten sposób tę głoskę.

[ɫ] labiowelarne występowało w wyrazach: *graniastosłupa* [grɔnastɔ'słupa], *jabłka* ['japłka], *tłumacz* ['tłumaɕ], *łososiowy* [ʎɔsɔ'ɔvɨ], *regał* ['rɛgał], *dłużej* ['dłuzɛj], *bawełniany* [bavɛɫ'ɲani], natomiast [w] jako [v] sonorne w wyrazach: *poszedł* ['pɔʂɛdʋ], *bawełniany* [bavɛʋ'ɲani], *dłużej* ['dʋuzɛj], *złożył* ['zʎɔʒɨʋ], *złoty* ['zʎɔtɨ], *działanie* [dʒɛ'a'vɔɲɛ], *tydki* ['vɨtkɨ], *ładna* ['ʋadna], *łodygi* [ʋɔ'dɨjɨ].

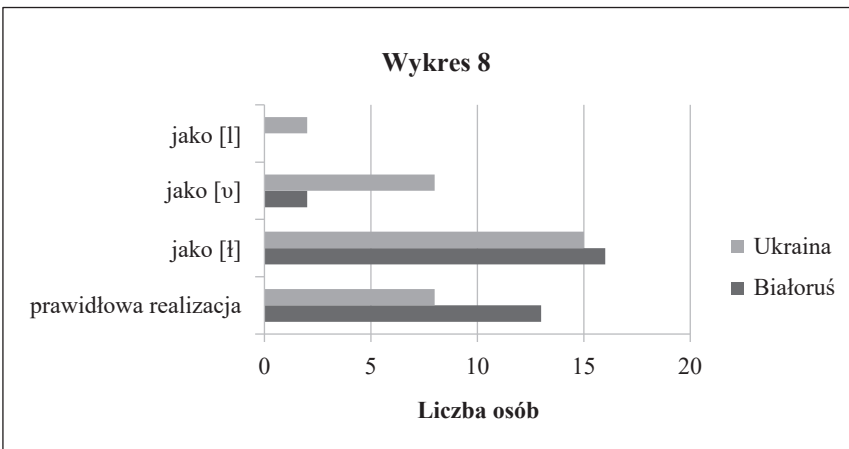
Dwie osoby z Ukrainy wschodniej odczytywały literę <ł> jako głoskę [l]. Miało to miejsce w wyrazach: *bawełniany* [bavɛɫ'ɲani], *działanie* [dʒɛ'a'lanɛ], *ciepły* ['tɛɲplɨ], *źródłem* ['zrudlɛm].

4.4 Spółgłoska [w] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy i Białorusi

Ocenie poddano wymowę spółgłoski [w] przez dwudziestu badanych z Ukrainy i dwudziestu badanych z Białorusi. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

Wykres 7. Porównanie wymowy półsamogłoski [w] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – powtarzanie

Wykres 8. Porównanie wymowy półsamogłoski [w] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – czytanie

Z wykresu siódmego można odczytać głównie rozbieżności pomiędzy wymową półsamogłoski [w] przez badanych z Ukrainy i Białorusi. Tylu samo badanych prawidłowo realizowało tę głoskę i prawie tyle samo osób realizowało ją w sposób welarny. Wymowa [ɥ] welarnego miała miejsce w wyrazach, takich jak: *regat* ['rɛgat], *był* ['bił], *złotówka* [złɔ'tufka], *wysitek* [vi'ɛitɛk], *wesoło* [ve'soło].

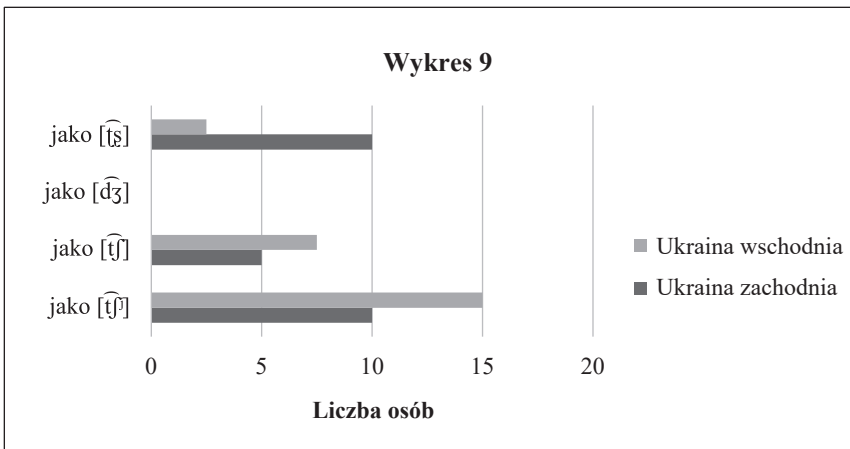
Istotna różnica dotyczy realizacji półsamogłoski [w] jako [v] sonornego. Aż sześcioro badanych z Ukrainy realizowało w ten sposób tę głoskę, podczas gdy tylko jeden badany z Białorusi prezentował taki typ wymowy. Warto zwrócić uwagę na fakt, że tak duża przewaga tego typu wymowy wśród Ukraińców jest spowodowana badanymi z Ukrainy wschodniej, których to aż połowa realizowała tę półsamogłoskę w ten sposób.

Wykres ósmy przedstawia bardzo wiele podobieństw pomiędzy realizacjami półsamogłoski [w] wśród badanych z Białorusi i Ukrainy. Zbliżona liczba osób realizowała tę głoskę w sposób welarny, co miało miejsce w wyrazach, takich jak: *bawetniany* [baveɫ'ɲani] czy *pomysł* ['pɔmɨsɫ]. Zasadnicza różnica dotyczy wymowy tej półsamogłoski jako [v] sonorne, gdzie znalazło się aż ośmioro badanych z Ukrainy i tylko dwoje z Białorusi. Wśród badanych z Białorusi [w] jako [v] sonorne występowało w wyrazach: *łydki* ['ɫitki], *łodygi* [ɫɔ'dɨji], *ładny* ['ɫadni], *tłumacz* ['tɫumaɕ].

Jedynie badani z Ukrainy realizowali tę głoskę jako [l]. Wykres pokazuje także, że dużo więcej osób z Białorusi potrafiło prawidłowo wymówić tę głoskę prawidłowo.

4.5 Spółgłoska [tʂ] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy

Ocenić poddano wymowę spółgłoski [tʂ] przez dziesięciu badanych z Ukrainy wschodniej i dziesięciu badanych z Ukrainy zachodniej. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

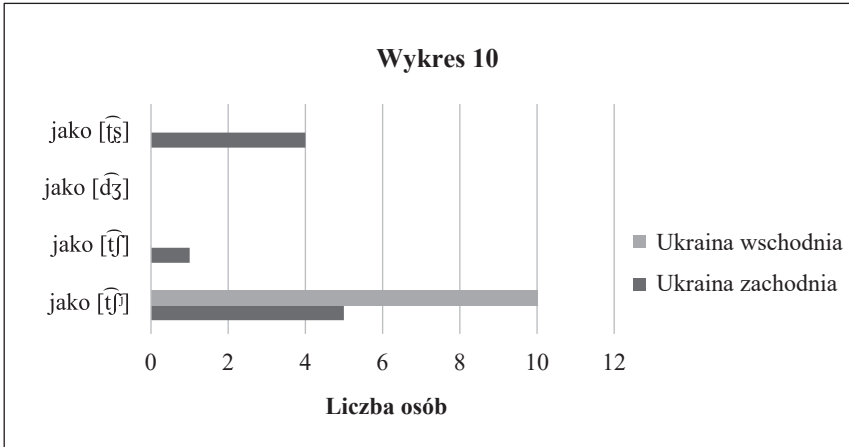

Wykres 9. Porównanie wymowy spółgłoski [tʂ] przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – powtarzanie

Na podstawie wykresu dziewiątego można wnioskować, że wśród badanych występują niewielkie różnice w wymowie głoski [tʂ] w grupach badanych z Ukrainy. Żaden z badanych nie realizował tej głoski w sposób dźwięczny. Trzy osoby z Ukrainy wschodniej i dwie osoby z Ukrainy zachodniej realizowały głoskę [tʂ] jako [tʃ]. Wyrażniejsza palatalizacja i realizacja tej głoski jako [tʂʲ] miała miejsce u sześciu badanych z Ukrainy wschodniej i czterech badanych z Ukrainy zachodniej w wyrazach typu *wycieczka* [vi'tʂeɫʲka] czy *czerwony* [tʂer'voni].

Z wykresu dziesiątego można wyciągnąć wnioski, że dużo lepiej z realizacją spółgłoski [tʂ] radzili sobie badani z Ukrainy zachodniej. Wszyscy badani z Ukrainy wschodniej w jakiś sposób palatalizowali tę głoskę, podczas gdy prawie połowa badanych z Ukrainy zachodniej potrafiła ją prawidłowo wymawiać we wszystkich

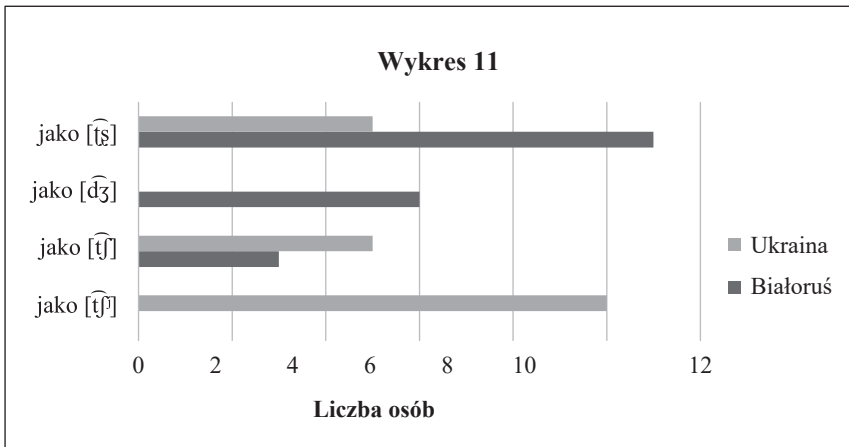
wyrazach. Zmiękczone głoska [tʃ̣] występowała między innymi w wyrazach: *paczka* ['patʃ̣ka], *thumbacz* ['twumatʃ̣], *smaczna* ['smatʃ̣na], *pajęczka* [pa'jontʃ̣ka], *czerwony* [tʃ̣er'voni].

Wykres 10. Porównanie wymowy spółgłoski [tʃ̣] przez osoby z Ukrainy zachodniej i wschodniej – czytanie

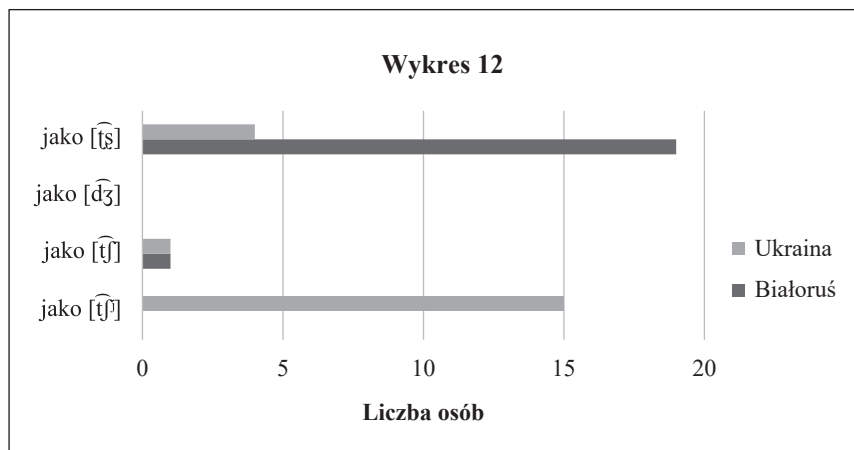
4.6 Głoska [tʃ̣] – porównanie wymowy badanych z Ukrainy i Białorusi

Ocenie poddano wymowę spółgłoski [tʃ̣] przez dwudziestu badanych z Ukrainy i dwudziestu badanych z Białorusi. Poniższe wykresy przedstawiają wyniki badań dotyczących powtarzania słów za lektorem i czytania wyrazów na głos.

Wykres 11. Porównanie wymowy spółgłoski [tʃ̣] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – powtarzanie
Jedynie badanym z Białorusi zdarzało się udźwięcznić głoskę [tʃ̣]. Miało to miejsce w wyrazach, gdzie głoska ta była w pozycji neutralnej, czyli pomiędzy samogłoskami

[a]: *kaczany* [ka'dʒani] i *maczanie* [ma'dʒaɲe]. Z kolei aż połowa badanych z Ukrainy palatalizowała spółgłoskę [tʂ] i wymawiała ją jako [tʃ], co nie zdarzyło się żadnemu badanemu z Białorusi. W kwestii wymowy tej głoski jako [tʃ] też częściej przodowali badani z Ukrainy, jednak tego typu wymowa zdarzyła się także badanym z Białorusi. W ogólnym podsumowaniu badani z Białorusi dużo lepiej radzili sobie z artykulacją głoski [tʂ].

Wykres 12. Porównanie wymowy spółgłoski [tʂ] przez osoby z Ukrainy i Białorusi – czytanie

Z wymową spółgłoski [tʂ] podczas czytania dużo lepiej radzili sobie badani z Białorusi. Niemal wszyscy, bo aż dziewiętnaścioro spośród dwadzieściora, wymawiało tę głoskę prawidłowo we wszystkich wyrazach. Jeden badany lekko tę głoskę palatalizował i wymawiał jako [tʃ]. Badani z Ukrainy w większości zmiękczały spółgłoskę [tʂ]. W żadnej z grup nie doszło do udźwięcznienia tej spółgłoski podczas czytania.

5. Podsumowanie

Dane badanie miało na celu wskazanie, która spośród badanych grup Białorusinów i Ukraińców lepiej poradzi sobie z artykulacją polskich głosek [ɔ], [w] i [tʂ]. Analiza błędów wykazała, że wymowa głosek [ɔ], [w] i [tʂ] przebiegała w sposób zróżnicowany. Trudno jest jednoznacznie ocenić, która z badanych grup ma większe predyspozycje do przyswojenia polskiej artykulacji.

Głoska [ɔ] podczas powtarzania za nagrany lektorem była lepiej wymawiana przez Ukraińców z Ukrainy zachodniej. Rzadziej redukowali oni tę samogłoskę, rzadziej dochodziło tam do procesu akania. Więcej osób wymawiało tę głoskę w sposób tylko prawidłowy. Z kolei podczas czytania zdań to głównie Ukraińcy z Ukrainy zachodniej zamieniali samogłoskę [ɔ] na [a]. Do labializacji akcentowanej głoski [ɔ] natomiast częściej dochodziło wśród badanych z Ukrainy wschodniej, co wskazuje na wpływy języka rosyjskiego. Wyniki te są sprzeczne z tym, czego

można by było oczekiwać, ponieważ proces akania, obecny w języku rosyjskim, podczas czytania częściej pojawiał się nie wśród badanych z Ukrainy wschodniej, lecz zachodniej – gdzie wpływy języka rosyjskiego są mniejsze. Wynika to prawdopodobnie z faktu, że osoby z zachodniej Ukrainy, biorące udział w badaniu, były w większości bilingwalne.

Podczas powtarzania głoski [ɔ] za lektorem badani z Białorusi częściej ją mocno labializowali, a badani z Ukrainy częściej zamieniali ją na [a]. Z kolei podczas czytania głoska [ɔ] była dużo lepiej wymawiana przez badanych z Ukrainy, a badani z Białorusi częściej labializowali tę głoskę, redukowali ją do [a] oraz zamieniali na [ɛ] lub [ə]. Czytanie głoski [ɔ] wyszło zatem zdecydowanie lepiej badanym z Ukrainy.

Półsamogłoska [w] zarówno podczas powtarzania, jak i podczas czytania, była dużo gorzej realizowana przez badanych z Ukrainy wschodniej. Wymawiali ją oni w sposób welarny jako [ɫ], jako [v] sonorne lub jako spółgłoskę [l]. W związku z tym w ogólnym porównaniu badanych z Ukrainy i Białorusi, lepiej wypadli badani z Białorusi, którzy częściej wymawiali tę głoskę prawidłowo zarówno podczas powtarzania za lektorem, jak i podczas samodzielnego czytania.

Głoska [ʃ] w grupie Ukraińców była zdecydowanie lepiej realizowana przez badanych z Ukrainy zachodniej. Zarówno podczas powtarzania, jak i podczas czytania, nie zmiękczyli oni tej głoski tak często jak badani z Ukrainy wschodniej. W ogólnym porównaniu badanych z Ukrainy i Białorusi lepiej z tą głoską poradzili sobie badani z Białorusi, którzy potrafili prawidłowo powtórzyć oraz przeczytać tę głoskę. Niektórzy badani z Białorusi podczas powtarzania wyrazów zawierających tę głoskę dokonywali udźwięcznień w pozycji neutralnej, w wyrazach, gdzie głoska ta występowała pomiędzy dwiema samogłoskami [a].

O ile trudno jest ocenić, która grupa lepiej poradziła sobie z samogłoską [ɔ], można jednoznacznie stwierdzić, że w przypadku głosek [w] i [ʃ] w grupie składającej się z Ukraińców lepiej poradzili sobie badani z Ukrainy zachodniej, natomiast wśród grup Ukraińców i Białorusinów lepiej poradzili sobie Białorusini.

Implikacje dydaktyczne, które można wywnioskować z przedstawionego badania, wskazują, że zwłaszcza w grupach białorusko- oraz rosyjskojęzycznych należy skupiać się na nauce prawidłowej wymowy samogłoski [ɔ], która w językach tych ulega pewnym procesom zmieniającym jej brzmienie. Wymowę głoski [w] należy ćwiczyć zarówno w grupach uczniów z Białorusi, jak i Ukrainy, gdzie może dochodzić do zamiany tej głoski na [ɫ] oraz [v], natomiast głoska [ʃ] najwięcej trudności sprawia osobom rosyjskojęzycznym pochodzącym z Ukrainy, ponieważ zarówno w języku ukraińskim, jak i białoruskim, występuje zbliżony do polskiego odpowiednik tej głoski. Grupy rosyjskojęzyczne wymagają zatem wywołania głoski [ʃ], a także nauki słuchowego odróżniania tej głoski od innych, podobnych do niej dźwięków, występujących zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim.

Wykaz literatury

- BIRD, Sonya i Natallia LITVIN. "Illustrations of the IPA Belarusian". *Journal of the International Phonetic Association* 51/3 (2021): 450–467. Print.
- CZEKMAN, Walery i Elżbieta SMUŁKOWA. *Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1988. Print.
- GRZYBOWSKI, Stefan i Adam JASKÓLSKI. *Zarys fonetyki języka rosyjskiego (wraz z ćwiczeniami)*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2021. Print.
- JASSEM, Wiktor. „Illustrations of the IPA Polish”. *Journal of the International Phonetic Association* 33/1 (2003): 103–107. Print.
- LORENC, Anita. „Charakterystyka artykulacyjna polskich sybilantów retrofleksyjnych. Badanie z wykorzystaniem artykulografii elektromagnetycznej”. *Logopedia* 47/2 (2018): 157–176. Print.
- MOŁCZANOW Janina, Beata ŁUKASZEWICZ i Anna ŁUKASZEWICZ. „An Acoustic Study of Vowel Undershoot in a System with Several Degrees of Prominence”. *Proceedings Interspeech 2019 – 20th Annual Conference of the International Speech Communication Association* (2019): 1756–1760. Print.
- MOŁCZANOW, Janina. “The interaction of tone and vowel quality in Optimality Theory: A study of Moscow Russian vowel reduction”. *Lingua* 163 (2015): 108–137. Print.
- POMPINO-MARSCHALL, Berndt, Elena STERIOPOLO i Marzena ŻYGIS. “Illustrations of the IPA Ukrainian”. *Journal of the International Phonetic Association* 47/3 (2017): 349–357. Print.
- SZYMONIUK, Maja i Anna ZYCH. *Skrypt z fonetyki teoretycznej i fonologii języka rosyjskiego (z ćwiczeniami)*. Katowice: Wydawnictwo UŚ, 2008. Print.
- ТОЦЬКА, Ніна. *Holosni Fonemy Ukrajin's'koji Literaturnoji Movy [Vowel phonemes of the literary Ukrainian language]*. Kijów: Vydavnyctvo Kyjiv's'koho Universtyetu, 1973. Print.
- WALCZAK, Jakub. *Fonetyka rosyjska, praktyczny przewodnik po wymowie i intonacji z ćwiczeniami*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018. Print.
- WOLNICZ-PAWŁOWSKA, Ewa. „Osobliwości fonetyczne w dawnych kresowych księgach sądowych i zapiskach administracyjnych”. *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi*. Red. Buczek Dmytro i Michał Łesiów. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2003. Print.
- YANUSHEVSKAYA, Irena i Daniel BUNCIĆ. “Illustrations of the IPA Russian”. *Journal of the International Phonetic Association* 45/2 (2015): 221–228. Print.
- ZINKIEWICZ-TOMANEK, Bożena. *Gramatyka współczesnego języka ukraińskiego. Fonetyka. Słowotwórstwo. Leksykologia. Leksykografia*. Kraków: Scriptum, 2009. Print.

ZITIERNACHWEIS:

- MAGIERA, Paula. „Charakterystyka wymowy polskiej Białorusinów i Ukraińców na przykładzie głosek [o], [w] i [ʃ̥]”. *Linguistische Treffen in Wrocław* 24, 2023 (II): 399–413. DOI: 10.23817/lingtreff.24-28.